

ПРВИ ЧЛАНАК У СРПСКОЈ ШТАМПИ О ПОЈАВИ ХАЛЕЈЕВЕ КОМЕТЕ НА НАШЕМ НЕБУ

ЈАРОСЛАВ ФРАНЦИСТИ

Астрономско друштво „Нови Сад“ – АДНОС, 21000 Нови Сад, Југославија

1. УВОД

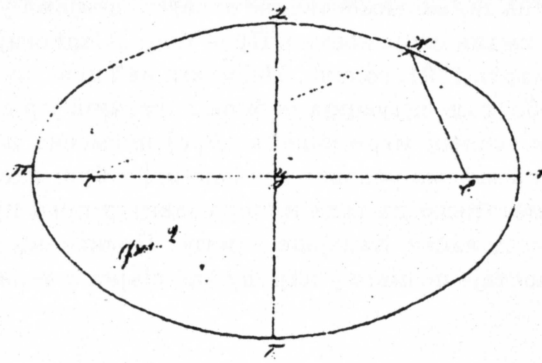
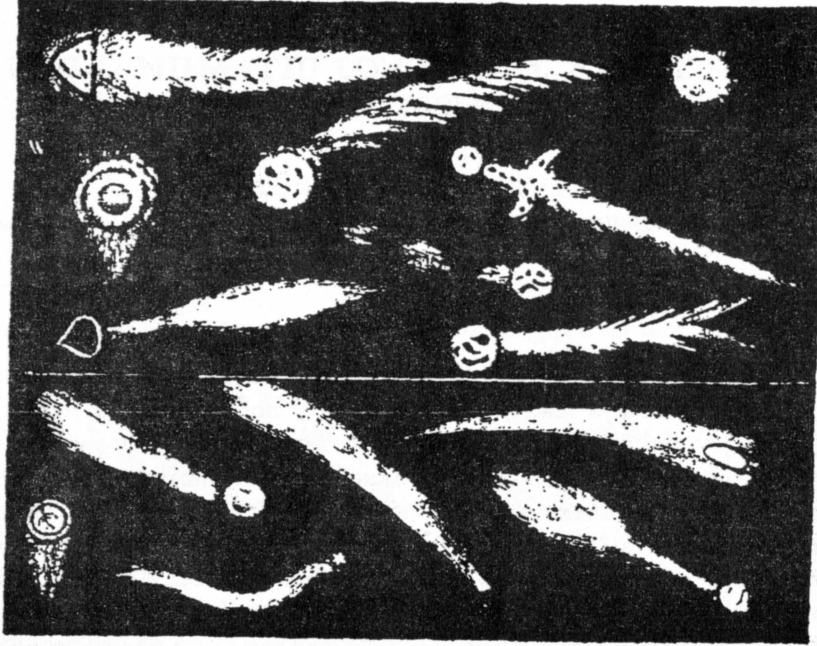
Од око 2000 до сада посматраних комета у историји наше цивилизације свакако је најпознатија Халејева. Ову велику популарност у народу Халејева комета је обезбедила уз помоћ средстава јавног информисања, у првом реду многобројним написима и чланцима у дневној и недељној штампи. Пошто у време прве очекиване појаве комете 1758. године није било много писмених људи и штампа није била масовнија, па тада још шира јавност није ни могла бити обавештена о доласку Халејеве комете. Да је сјајна комета која се на небу појавила у зиму 1758/1759. год. Халејева комета из 1682. год. било је познато само мањем броју људи који су се професионално бавили астрономијом на тадашњим великим опсерваторијама у Европи. Срби у то време још нису имали своје новине. Први број „Сербскија новини“ штампан је у Бечу 03. марта 1791. године. Међутим, већ при другом предвиђеном доласку комете 1835. год. ситуација је била другачија јер се развојем школства у XIX веку у великој мери повећао број писмених људи, па је већ у то време у многим земљама редовно излазио већи број дневних и недељних листова. Ово је омогућило да тада и шира јавност први пут путем штампе буде обавештена о доласку Халејеве комете. Практично од тога времена Халејева комета постаје позната у народу као сјајна и велика репатица, на-

К о м е т и (Репате Звезде).

Везъ сумиѣ е веѣа часть читателя наши овы дана репату Звѣзду на небу видила, и многи ће се одъ нѣи са старомъ майкомъ прекрстити быо Бога молећи, да иѣ одъ зла, кое репата Звѣзда означае, сохрани. Ни е ни чу-

до, ако се и одъ насъ ком одъ репате Звѣзде плаши, ерѣ ништа толики стра у люде улашало ни е, одъ најстарѣи времена до данасъ, колико она светла и златокосса на Небу появљениа, ком се внезапно покажу, само за кратко време видесе, пакъ иѣ опетъ нестане, и често, по непремѣримомъ мирозданѣи просто ру губѣнасе. истамаъ после: стаѣтѣи ѣ

петъ намъ си укажу. Збогъ тогъ упра- | а наипаче збогъ чудесногъ изгледа мья-
но, што се репате Звѣзде внезапно поя- | ногъ, коимъ се одъ свою други небесны-
мьквало, и опеть їй маскоро нестало, | тѣлеса разликую, држали су и сами

Звѣздочтецы до найнови времена, да | добна. У найстаріе време держалосе,
су звѣзде те воздушна само появленія | да су репате Звѣзде призрацы. Сум-
ятга, а не тѣла другима на небу по- | ца а едни опеть мыслали су, да су

то съ брадомъ слабѣши, на него возше-
шени души, умрли, славны люди. Тако
су в. п. ояу 45 години пре Христа ви-
ђену велику рещату Звѣзду Римляни
држали, да е духъ великогъ пѣшчогъ
юнака и Диктатора Цесара. Само е е-
дань римскій Философъ, Сенека, што
е доста чудно, тако чиста и истинита
понятія о рещатимъ Звѣздама имао, да
е чудо, како та понятія да су истомъ
после 1600 година по иѣговој смрти
одъ други мудреца примљива и призна-
та была. Тихо де Брае быо е пер-
вый, кой е доказао, да су оне много далѣ
одъ насъ, него Месець што е, удалѣе.
Невтонъ е пакъ первый засведочио,
да су рещате Звѣзде исто као планети
небесна тѣла; и да се оне по истимъ
законима, као и планети око сунца о-
крећу. Садъ се више мнѣстко зна, да
су рещате Звѣзде обично округла, а
кадакъ и другогаче изгледајућа изъ свет-
ле нѣже магле, езгре, и кады дужегъ
кады краћегъ репа состоѣхасе тѣлеса.
Изгледъ е видъ реп: Звѣзда многораз-
личанъ е, као што се у нашемъ Листу
ва фигури 1-вой види. Виђало се звѣз-
да, кой е репъ дужи одъ 100 милиона
миля быо. Оне, коя се 1819 на небу
показала Звѣзде, репъ е быо 400 мил-
она миля дугачакъ. Само она светла, а
коло езгре магла видисе да принадлежи
къ тѣлу звѣзде; ерь ни една јоште безъ
те магле виђена была ни е; противъ
пакъ, више ий е сасвимъ безъ репа показ-
лосе. Езгра е обично мала, округла, и
наибѣе освѣтљива часть цѣлогъ тѣла, а
магла она светла понавѣше е тако татка
и редка, да се крозь ню и найманъ дру-
ге Звѣзде провидити могу. Безъ сумнѣ-
да е сунце узрокъ правнѣ поставка ре-

па, будући да се овај понавѣше опда
покаже, кады Кометъ сунцу ближе до-
ђе и што се више сунцу приближуе
репъ, сво више расти, а што Кометъ
више одъ сунца удалявасе, то репъ све
е мањи. Комети су дакле небесна тѣ-
леса, као и планети п око сунца окре-
ћусе, само съ томъ великомъ разли-
комъ, што рещате Звѣзде около сунца
не као планети у кругломъ, него у ду-
гугластомъ колу обтичу, и сасвимъ нео-
предѣлѣный путь имаю тако, да по про-
стору мирозданія овамо и онамо путе-
шествую, и у место да се као други
планети одъ запада къ востоку окрећу,
протрчаваю рещате Звѣзде све стране, и
различитомъ брзиномъ. Гдиокъ врло се
лагаво окрећу, друге пакъ има кое сва-
ки дань више одъ 20 милиона миля пре-
ђу. Вообщѣ што се више сунцу пре-
ближую, то е брзина више у путеше-
ствию све већа. Тако исто и отстояние
Комета одъ землѣ наше различито е.
Кой се наивѣема Земли 1770 год. при-
ближю, одеть е 480 хиляды миля одъ
насъ отстоно. Време чрезъ кое се Ко-
мети видити даю различито е такође,
но визнасе да е кой дуже, одъ 6 месе-
цы на небу видимъ быо. Вообщѣ о ре-
пачимъ звѣздама говорѣши, јоште е
вопрсъ, колико одъ прилике репа-
те Звѣзда има, и можели кадагодъ ре-
пача Звѣзда у землю нашу ударити?
Што се првогъ вопроса тиче, изъ По-
вѣстнице одговорити можемо, да она
400 рещате Звѣзда опомниѣ, кои су се
са землѣ видити далѣ. Но кады помы-
слимо, да се истомъ одъ 40 година при-
ближнѣ о томе радило, рещате Звѣзде
на небу изнаћи, и да Повѣстница по на-
вѣше само оне рещате Звѣзде валя да

запомињѣ, кое су се пре негъ што су се Текескопи (стакла крозъ коя се далеко види) изнашли, само свободнимъ окомъ видѣти могле; кадъ далѣ помислимо колико е несмотрены Комети у южнимъ странама остати могло, гди и данъ данашњи нико Комете негледи ни тп ии рачуна, то се основано закључити може, да е оно число одъ 100 Комети врло мало. По новимъ Звѣздочеца мнѣнијама вѣротно е, да до 17 хиљада Комети одъ прилике има. А јошѣ болѣ рачукиѣ налазе, да е и 17 хиљада јоште мало, но веле, да по свој прилици баремъ пољ милиона репати Звѣзда быти мора. Другиј вопросъ, да ли репата Звѣзда коя о нашу Земљу ударити може, много е важниј. Ерѣ предрасужденія съ едне стране, а съ друге стране неразумженіе люди, чрезъ хиљаде година држало е, да су репате Звѣзде предсказатели несреће и вѣнолѣ, кои не се людма на свету догодити, као што и данасъ јоште многа тако мысле. Но одъ кадъ е Невтонъ показао, да репате Звѣзде нити су знаци предстојеће несреће, нити ярости Божіе, него да су небесна тѣла као и друга, одъ то доба, само јоште непросвѣщени народи, и само пука простота држи, да репате Звѣзде значе и предсказую, да ће быти рать, куга, землѣтресециѣ, гладъ, размерица, и бежанія и тако далѣ, а паметниј и просвѣщеніиј вики на то'выше и немисли а камо ли да вѣруе. Но у место тога, други е стра одъ Комети. Сами су сирѣчь Звѣздочецы гдикио побоялсе, да е можно репата Звѣзда кол да ће у течениу своемъ са земљомъ нашомъ ударитисе, и ову или сасвимъ разрушити, или поне све на њоѣ иона-

ко окренути. Славниј Астрономъ Ландъ, чрезъ свое 1773 године обавѣрно мнѣніе, да ће репата Звѣзда о земљу нашу ударити, преузрочно е у Паризкомъ Публикуму тако буиу, коя е само чрезъ Полицију утишати се могла. Землѣмѣритель Дигежуръ болшимъ рачуномъ опетъ нашао е, да никаквиј Кометъ о земљу нашу ударити неможе. Но Олберсѣ каже, да е Дигежуръ у рачуну погрѣшио, и да по свои прилици извѣстии едакъ Кометъ опетъ са земљомъ нашомъ, у своемъ течениу ударитисе може, али текъ после 140 милиона година, или другимъ речма, ако бы число Комети 281 милионъ износило, онда бы еданъ само Кометъ са земљомъ нашомъ ударитисе могао. Далѣ, Езгра тогъ Комета ни коимъ начиномъ пре него после 516 милиона година може быти са земљомъ нашомъ ударила бы се. Напротивъ пакъ съ магломъ ономъ репате Звѣзде можесе Земля и пре ударити, али и то истомъ после 7 милиона година. По свему томъ видимо, да е Всемогући Створитель мироудачіе тако уредіо, да Планети и Комети милионе година безъ да еданъ друге додирне се правилно свагда своимъ путемъ шествую, и да се люди и со те стране шипта боятя немаю. — Саде јошѣ особно о Халлейовой репатој Звѣзди. Звѣзда та зовесе Халлейова по имену бывшегъ у Гренику Професора Звѣздословія, Халлея, кой се родіо 1656 и умрео 1742 године. Онъ е нишпре на репату Звѣзду одъ 1682 год. нашао, и доциѣ увѣроче, да Комети 1456, 1607, и 1632 виђени сив скоро еданъ путъ илаю, и будући да се одъ свою ова свакій за 75 до 76 године видити дао, то

се Халей освестіо, да е то све тай е-данъ и истій Кометь, кой е после по иѣговоу имену Халеевъ Кометь и назватъ. После смрти Халееви многи су се Звѣздохтецы о посматриваиу овогъ Комета бринули, а најновије мнѣніе о пѣму дали су Дамуазо, Розенбергеръ, и Богуславскій, кой е последињи съ Дамуазомъ извѣстно предсказао, да ће исти Халеевъ Кометь ове године 4-огъ поръ Ноемвриа у 5 сати у вече, по овима овимъ предѣлима видимъ быти. Халеевъ Кометь окрећесе као и сви другій подобно планетима около сунца, али не као Планети у сасвимъ округломъ него у дугину протегнутомъ колу, или по ужемъ дугулястомъ путу; као што се овде на листу нашемъ у фигури 2-ой коло то у кривој черти П Д К А В П показуе. Великій вѣль посредникъ П А. велика Оса, а мали посредникъ В Д зовемо мала Оса. При томъ Кометь тай то особито свойство има, да у иѣној већој Оси две точки С. Е. има, кое една ко далеко одъ средоточіа или центра Ц одстои, кадъ право черте С К и Е К горе љъ Комету или писмену К. повукусе, ма да бы гди у своје теченію Кометь стаяо, горепоменуте две черте заедно узете свагда тако су дугачке као велика Оса П А. Изъ Звѣздохловіа далъ знасе, да сунце свѣда у еднѣомъ одъ те две точки, сирѣчь у точки или мѣсту С. налазице. Она одъ сунца къ Комети К. повучена, права черта С К обично се называе воѣломъ. Кадъ Халеевогъ Комета полутина одъ велике Осе П А (види фигуру 1.) иѣговогъ пута, сирѣчь П Ц или Ц А скоро 18 пута тако е дугачка као по-

лакъ посредника наше Землѣ, кой 20 миліона и 666800 географически мили износи, дакле полакъ велике ове Осе у Халеевомъ Комету, износи 271 миліона и 682000 миля, напротивъ пакъ мала Оса самое 4 пута тако велика као полу посредникъ кола наше Землѣ, или другимъ речма износи 95-миліона и 64000 хиляда миля. Друго, Халеевъ Кометь 4-огъ Ноемвриа у вече видѣосе т. е. онда ће сунцу најближе доѣти. Да бы то лакше разумѣли, погледаймо опеть на фигуру 1. и сетимосе да у точки С сунце налазице, Халеевъ ће дакле Кометь кадъ на путу своје у точку П доспе, очевидно сунцу највећма приближитисе, или иѣгово отстояніе одъ сунца единако ће быти съ чертомъ П С или другимъ речма, отстояніе иѣгово одъ сунца само ће 12 миліона миля износити, дакле ће се и најлакше видети. Звѣздохтецы наводе свое узрокъ, и кажу, да ће 4-огъ Ноемвриа ове годъ видѣти Кометь много блѣш показатице него што е 1759 показавосе. После 4-огъ Ноем: отстояніе иѣгово одъ сунца све ће веће бивати, и тако тешко ће далѣ одъ 15-огъ Ноем. видимъ остати, ерѣ у почетку месеца у 6 сати у вече, а после све раније, при краю пакъ већ у 4 сата после полдне, дакле са сунцемъ заедно заплазити, после овогъ се свободнымъ окомъ видѣти выше неће моѣти. Крозь стакла јошть ће га Звѣздохтецы у месецу Априлу 1836 годъ сматрати моѣти, 12-огъ Априла пакъ у 2 сати у ютру, веће га выше ни Звѣздохтецы видѣти, ерѣ онда ће се Халеевъ Кометь одъ насъ опростити, и текъ ушукъ наше при концу 1911 године опеть ће поѣтити.

јчувенија међу свим кометама. Такође, у то време је објављен и први (напис) чланак у српској штампи о појави Халејеве комете на нашем небу. Било је то у чланку „Комети (Репате звезде)“ у недељном часопису „СЕРБСКИ НАРОДНИ ЛИСТ“, број 12, који је штампан 02. октобра 1835. год. у Будиму. Чланак има обим око четири стране, око три стране двостубачног текста и једне стране са две илустрације. Формат стране часописа био је 19 × 26 cm. Текст је написан црквенословенским писмом које је тада било у употреби у српском народу, а лако ће га читати и разумети сваки данашњи читалац ако бар мало познаје савремена руска слова.

2. КОМЕНТАР

Као и остали чланци у „Сербском народном листу“ ни овај није потписан. Ипак са великом сигурношћу можемо тврдити да је највероватније његов аутор или приређивач био уредник и издавач часописа Теодор Павловић (1804. Ново Милошево – 1854. Ново Милошево /СО Нови Бечej/), секретар Матице српске, књижевник и публициста, јавни радник, уредник Летописа, Сербског народног листа, Сербских новина и алманаха Драгољуб. Студирао је филозофију у Сегедину и право у Братислави. Као млад адвокат понесен национално-просветитељским идејама чији су носиоци у тадашњој аустријској царевини били, код Мађара гроф Сечењи, а код Словака Јан Колар, напустио је адвокатску праксу и живот посветио јавном раду. У врло тешким временима за Матицу српску када је 1834. год. престао да излази Летопис, Павловић покреће издавање забавно-поучног часописа „Сербски народни лист“. Задатак часописа је био народно просвећивање што је Павловић написао у кратком стиху, одмах испод наслова часописа: „Превисока мудрост и ученост нека на небу стоји, соопштити добро и полезно, то су труди моји“. Први број часописа штампан је у Пешти 13. јула 1835. године. То је уједно и датум којим се означава почетак српске ревијалне штампе. Поред задатка народног просвећивања, развијања културе и народног језика задатак Листа је био и да развија национална и патриотска осећања Српског народа. У почетку је часопис у суштини био превод тада познатог и врло популарног „Пфењиг Магазин“-а, који је излазио у Лајпцигу. То је био један „типичан“ илустровани недељник који је доносио разноврсне занимљиве чланке углавном из зоологије и ботанике. Међутим временом, под утицајем тада врло прогресивне и напредне мађарске журналистике, Павловић у Листу све више простора даје текстовима из књижевности и чланцима о важним културним догађајима, чиме часопис добија на квалитету. Иако је то био једини српски часопис, Лист је наишао на неочекивано слаб одзив читалаца. О тешкоћама у вези са издавањем часописа Павловић пише: „... Ја не верујем, да је игда коме какво дело толико неугодности причинило, колико овај С. Н. Лист мени. Он ми је многе бесане ноћи, многе непријатне дане проузроковао, он ме много времена, много труда и много сопственог новца коштао“ (С. Н. Лист, стр. 207).

Тада малобројни писмени Срби, углавном из навике, више су волели да читају већ познате и афирмисане немачке и мађарске часописе, па је Павловић када је исцрпео сва своја финансијска средства, већ у току 1836. год. морао обуставити издавање Листа. Наравно, Павловић је само привремено одустао, идуће 1837. год. обновио је Лист, 1838-1849. године издавао је „Сербске народне новине“, алманах Драгољуб (1845. и 1847.) а уредио је и Летопис бр. 29-55 (у периоду 1832-1842. год.). Иначе, тадашња интелигенција је имала врло лоше мишљење о С. Н. Листу. Тај часопис су сврставали у тзв. „Пфењиг литературу“ (литература за пфениг, колико је коштао један примерак часописа) тј. литература за широке народне масе,

што је био ондашњи назив за „шунд“ литературу као што су то данас разне врсте тзв. рото романа. Међутим, прелиставајући цело годиште С. Н. Листа за 1835. годину, са овим мишљењем се не можемо сложити, јер многи чланци у часопису као и напред дат „Комети (Репате звезде)“ за данашњег читаоца и после 150 година још су врло зналачки и стручно написани чланци који ни мало не заостају и за најбољим текстовима данашњих најпознатијих писаца научно-популарних чланака.

Данашња значења неких речи:

мпроданія - vasiona	засведочио - dokazao
Звѣздохтеды- astronomi	принадлежи - pripada
попаятія - znanja	вопросъ - pitanje
мудрец - naučnik	Повѣстияда istorija
мишлянія - mišljenjima	теченію - putovanju
предразсужденія- predrasude	средоточіи - središta
нерасужденіе - neznanje	протегнутомъ колу - elipsa
Землѣмѣритель. geodeta	коло - krug

THE FIRST ARTICLE ON HALLEY'S COMET
IN SERBIAN JOURNALS
„SRPSKI NARODNI LIST“ No 12,
OCTOBER 2nd 1835, BUDIM

JAROSLAV FRANCIŠTY

Astronomsko društvo „Novi Sad“ – ADNOS, 21000 Novi Sad, Yugoslavia

In the weekly journal „SRPSKI NARODNI LIST“ (SERBIAN PEOPLE'S NEWSPAPER) No 12, October 2, 1835 printed in Budim (Hungary) there appeared the article „Kometi (repate zvezde)“ (Comets, tailed stars), in which was announced the arrival of Halley's comet. This is the first article in Serbian on comets. It is 4 pages long (3 textual and one with illustrations). The pages are 19 × 26 cm. The text is written in the church-slavonic orthography. The author of this article is Teodor Pavlovich, 1805 – 1854) the redactor of the journal. He was a writer, journalist, and secretary of „Matica srpska“ (Serbian Mainstream).